

HAFIZLIK EĞİTİMİNDE KUR'AN KURSU TERKİ

Dropout in Qur'an Course In Hafiz Education

ABDULKADİR ŞEKERCİ

İl Murakıby, Diyanet İşleri Başkanlığı, Erzurum
Müftülüğü, Erzurum, Türkiye

Provincial Auditor, Presidency of Religious
Affairs, Provincial Mufti, Erzurum, Türkiye

abdulkadir.sekerce@diyanet.gov.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8839-7932>

AHMET ÇAKMAK

Doç. Dr., Atatük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi
Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

Assoc. Prof., Atatürk University, Faculty of
Theology, Department of Religious Education,
Erzurum, Türkiye

ahmetcakmak@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4351-15>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Araştırma Makalesi / Reserach Article

Geliş Tarihi /Received: 7 Ocak 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 4 Haziran 2023

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2023

ATIF/CITE AS:

Şekerci, Abdulkadir – Çakmak, Ahmet "Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Haziran /June 2023) 22/1, 359-392. <https://doi.org/10.14395/hid.1160427>.

Yazar Katkıları: %60 - %40

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler- yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contributions: %60 - %40

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed.

while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Dropout in Qur'an Course in Hafiz Education

Abstract

The Memorization of the Qur'an (Hafızlık) began with the encouragement of the Prophet to his companions and today it is a part of religious education by institutionalizing and continuing its existence. In our world, the education of the Qur'an memorization continues in boarding schools and day courses affiliated to the Presidency of Religious Affairs and has an important place in the society.

In the present day, hundreds of students in Qur'an Courses graduate by completing the memorization. This education is carried out within the framework of the programs determined by the Presidency of Religious Affairs. In this process, there are some problems such as the lack of implementation of educational programs, the physical deficiencies of the Qur'an courses, the inadequacy of the instructors, the excessive expectations of the students from the course and the instructors, the inability of the prepared programs to meet the local needs. On the other hand, academic studies conducted in line with the opinions of students and instructors on the subject include suggestions aimed at detecting problems and increasing the quality of the education of the memorization. However, no study has been done from the perspective of the students who dropped out of the course, and therefore, there was a need for research in this area.

In the study, the reasons affecting the process of the course dropouts are examined from the perspective of the individuals who started education in the Qur'an courses that provide hafiz education but left it without completing the memorization of Qur'an, and the instructors who gave education in these courses.

The concept of "course dropouts" has not been used in the literature until now, and this concept has been tried to be produced by being inspired by the concept of school dropout. In this context, it is thought that the concept of dropout in Qur'an course can be defined as the students' dropout of the courses who started to the Qur'an courses to become hafiz and start the education then leave the course for various reasons.

This study, which is prepared with a qualitative method, aims to reveal the reasons for leaving the course. The study group of the research consists of individuals who left the boarding Qur'an course affiliated to the Presidency of Religious Affairs in Turkey and the instructors who teach in these courses. In the sample, face-to-face interviews were conducted with eighteen individuals who dropped out Qur'an course and six Qur'an course teachers. A semi-structured interview form was used in the interviews. Content analysis was used in the data analysis of the research. In the study, firstly, the audio recordings of the obtained data were listened to and transcribed without any changes. The themes and categories were determined by reading and reviewing the data obtained over and over again, taking into account

the questions in the form. The created categories were reviewed and similar contents were gathered under the same heading.

The reasons for leaving the Qur'an course, which is the main problem of the study, are classified under the themes of instructor-based, student-based, course-based and family-based in line with the opinions of the participants.

Teacher changes, punishments given by the instructors, and lack of guidance can be listed as the problems arising from the teacher. There are also some situations originating from the students, and they are classified as failure, peer influence, adolescence and advanced age problems. Some problems arising from the courses result in dropouts as well. When we look at these, the students construe that the course life is routine and boring. The problems arising from the family are family pressure, deterioration of family integrity and marriage. When the interviews with individuals and teachers who left the Qur'an course are examined, it is seen that leaving the Qur'an course happens due to some problems, there are many reasons that led the student to this process, and suggestions are presented.

Keywords: Religious Education, Hafiz, Qur'an Courses, Dropout in Qur'an Course, Reasons of Dropout

Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki¹

Öz

Hafızlık eğitimi Hz. Peygamber'in sahabeyi teşvikiyle başlamış, Selçuklular döneminde dâru'l-huffâzlarda, Osmanlı döneminde ise dâru'l-kurra adı verilen kurumlarda varlığını sürdürmüştür. Günümüzde ise Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı yatılı ve gündüzlü kurslarda devam eden hafızlık eğitimi, toplum nezdinde de önemli bir yere sahiptir.

Geçmişten günümüze Kur'an Kurslarında birçok öğrenci hafızlık eğitimini tamamlayarak mezun olmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirli programlar çerçevesinde hafızlık eğitimi yürütülmektedir. Hafızlık eğitimi incelendiğinde Hafızlık Eğitim Programının uygulanmamasından kaynaklanan sorunların yanı sıra, Kur'an kurslarının fiziki donanımları, öğreticilerin yeterliliği, öğrencilerin kurstan ve öğreticilerden beklentileri, hazırlanan programların mahalli ihtiyaçlara cevap verip veremediği şeklinde bazı sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Hafızlık eğitimi ile ilgili olarak öğrenci ve öğreticilerin görüşleri doğrultusundaki akademik çalışmalar ise daha çok sorunların tespiti ve hafızlık eğitiminin niteliğini artırmayı hedefleyen öneriler içermektedir. Ancak kursu terk eden öğrencilerin gözünden hiçbir çalışmaya ulaşılabilmesi alandaki boşluğa işaret etmektedir.

Çalışmada hafızlık eğitimi Kur'an kurslarında eğitim gören, ancak hafızlık eğitimini tamamlamadan kursu terk eden kursiyerlerin ve bu kurslardaki öğreticilerin gözünden Kur'an kursu terk sürecine etki eden sebepler incelenmiştir.

Kurs terki kavramı literatürde şimdiye kadar kullanılmamış, okul terki kavramından ilham alınarak bu kavram üretilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kavram olarak Kur'an kursu terki, hafız olmak için Kur'an kurslarına kaydolun öğrencilerin, hafızlık eğitimine başladıktan sonra çeşitli sebeplerden dolayı kursu terk etmeleri olarak tanımlanabilir.

Nitel yöntemle hazırlanan bu çalışmada terk süreci, nedenleri ile ortaya konulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı yatılı Kur'an kursunu terk eden bireyler ile bu kurslarda eğitim veren öğreticiler oluşturmaktadır. Örneklemde Kur'an kursunu terk eden 18 birey ve 6 Kur'an kursu öğreticisi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın veri analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle görüşme ses kayıtları dinlenmiş, hiçbir değişiklik yapılmadan yazıya aktarılmıştır. Elde edilen veriler tekrar tekrar okunup gözden geçirilerek ve formdaki sorular da göz önüne alınarak temalar ve kategoriler

¹ Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde hazırlanan "Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

belirlenmiştir. Oluşturulan kategoriler tekrar gözden geçirilerek benzer içerikler aynı başlık altında toplanmıştır.

Çalışmanın ana problemi olan Kur'an kursunu terk nedenleri, katılımcıların belirttiği görüşler doğrultusunda öğretici kaynaklı, öğrenci kaynaklı, kurs kaynaklı ve aile kaynaklı temalar altında tasnif edilmiştir. Hafızlık eğitimi alan öğrencilerin Kur'an kurslarını terk etme nedenleri arasında öğreticiden kaynaklanan sorunlar öğretici değişikliği, cezalar ve rehberlik eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenciden kaynaklı nedenler arasında başarısızlık, akran etkisi, ergenlik ve ileri yaş sorunu sayılabilir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda bir diğer terk nedeni olarak karşımıza kurstan kaynaklı sorunlar çıkmaktadır. Kurstan kaynaklı sorunlara bakıldığında öğrencilerin kurs hayatını rutin ve sıkıcı bulması bu temayı oluşturmaktadır. Kur'an kursunu terk nedenlerine bakıldığında aileden kaynaklanan bazı sorunlar olduğu da görülmektedir. Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda aileden kaynaklı sorunlar aile baskısı, aile bütünlüğünün bozulması ve evlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an kursunu terk eden bireyler ve bu kurslarda görev yapan öğretmenler ile yapılan görüşmeler incelendiğinde, Kur'an kursu terkinin bir sorun olduğu, öğrenciyi terke götüren birçok sebep olduğu belirlenmiş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Hafızlık, Kur'an Kursları, Kur'an Kursu Terki, Terk Nedenleri.

Giriş

Arapça'da "korumak, ezberlemek, saklamak ve sırrı saklamak" anlamındaki hıfz kökünden türemiş olan hafız, sözlükte; "Kur'an'ı bütünüyle ezberle bilen kimse" manasına gelmektedir.² Kur'an-ı Kerimi baştan sona kadar ezberleyen kişilere "hafız" denmektedir. Hafızlık eğitimi köklü bir geçmişe sahip olup başlangıcı Hz. Peygamberin nübüvvet dönemine kadar dayanmaktadır. Kur'an'ı arz-sema yoluyla ilk ezberleyen Hz. Peygamber olmuştur. İlk zamanlarda Kur'an'ın muhafazası amacıyla başlayan ezberleme işi, daha sonra kuşaktan kuşağa geçerek bir sisteme oturmuştur.³ Hz. Peygamber döneminde vahiy kâtipleri tarafından yazılan ve sonrasında dört halife döneminde de aynı metodla devam eden hafızlık eğitimi; Selçuklular Döneminde "Dâru'l-Huffâz" adı verilen eğitim kurumlarında devam ederken, Osmanlı Devleti döneminde ise hafızlık kurumu daha sistematik hale getirilmiş "Dâru'l-Kurra" kurumlarıyla eğitime devam etmiştir. 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile beraber, Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulünden sonra, 1925 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesine bağlanmış ve Kur'an Kursu adı verilen eğitim kurumlarında hafızlık eğitime devam edilmiştir.⁴

Kur'an eğitimi içinde değerlendirilen hafızlık, günümüzde din eğitimi muhtevasında kendine önemli bir yer bulmuştur. Zira din eğitiminin hareket noktası Kuran'ın öğretilmesidir.⁵ Müslümanlar arasında hafız olmak kıymet arz ederken, hafızlığın dini ilimlerle uğraşan, cami ve kurslarda görev alan kişiler için de mesleki yeterlilikleri açısından önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.⁶

Kur'an kurslarında yüzlerce öğrenci eğitimini tamamlayarak hafız olmaktadır. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğüne atıfla Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali ERBAŞ'ın sosyal medya hesabından verdiği bilgiler ışığında 1975 yılından itibaren verilen hafızlık belgesini 2021 yılı itibarıyla 170.325 kişi almaya hak kazanmıştır. Ayrıca 2021 yılı itibarı ile hafızlık eğitimi veren kurs sayısı 1679, görevli öğretici sayısı ise 6839 sayısına ulaşmıştır. Kurslarda ise 2021 yılı itibarıyla 71.437 öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmiştir.⁷

² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011).

³ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012), 23.

⁴ Suat Cebeci - Bilal Ünsal, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (01 Haziran 2006), 27-52.

⁵ İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013). 56.

⁶ M. Şevki Aydın, "Kur'an Kursunda Hafızlık Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi* 206 (2008), 22.

⁷ Erbaş Ali, "Hafızlık Eğitimi Faaliyetleri", *Twitter* (04 Temmuz 2020).

Hafızlık eğitimi DİB tarafından belirli programlar çerçevesinde yürütülmektedir. Daha verimli bir eğitim için DİB tarafından Hafızlık Eğitim Programı⁸ geliştirilmiştir. Bu programa göre hafızlık eğitimi 2 bölüm ve her biri 4 ay olan 9 dönemden oluşmaktadır. Hazırlık bölümü olarak isimlendirilen ve halk arasında 'yüzüne' olarak bilinen bu bölüm 3 dönemden oluşmaktadır. Geriye kalan 6 dönem ise ezber bölümü olarak isimlendirilmiştir.⁹ Ancak günümüzde Kur'an kurslarında hafızlık eğitimi geleneksel yöntemlerle devam etmektedir. Günümüzde eğitim ve öğretim yöntemlerinde bir çok gelişme olmasına rağmen Kur'an kurslarında uygulanan bu 'geleneksel eğitim', eleştirileri de beraberinde getirmektedir.¹⁰ Hafızlık eğitim programının uygulanmamasından kaynaklanan sorunlar olduğu gibi, Kur'an Kurslarının fiziki donanımları, öğretmenlerin yeterliliği, öğrencilerin kurstan ve öğretmenlerden beklentileri, hazırlanan programların mahalli ihtiyaçlara cevap verip veremediği gibi hususlar Hafızlık eğitimindeki sorunlar olarak zikredilebilir. Konuyla ilgili olarak öğrenci ve öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda yapılan araştırmalar daha çok problemlerin tespiti ve hafızlık eğitiminin niteliğini geliştirmeyi hedefleyen öneriler içermektedir.¹¹

Literatürde Kur'an kursları çeşitli açılardan çalışılmasına rağmen hafızlık eğitimini yarıda bırakarak Kur'an kursunu terk eden öğrencilerin terk nedenleri çalışılmamıştır. İşte bu ihtiyaçtan yola çıkılarak bu araştırmanın problem cümlesi "Hafızlık eğitimine başlayıp belirli bir ilerlemeden sonra kurstan ayrılma süreçlerine etki eden nedenleri öğrenci ve öğretici görüşleri doğrultusunda ortaya koymak" olarak belirlenmiştir. Zira Türkiye'de din eğitimi kurumlarında terk kavramı sınırlı sayıdaki çalışmalara konu edinilmiştir. Bunlar arasında Baltacı'nın "Yüksek Din Öğretiminde Okul Terki"¹² ve Ay'ın "İlahiyat Fakültelerinde Okul Terki: İlahiyat Fakültesinden Kayıt Sildirenler Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma"¹³ adlı çalışmalarıdır. Ancak Kur'an kursu terki kavramı ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Kur'an kursu terki kavramı okul terki kavramından ilham alınarak

⁸ Hafızlık Eğitim Programı, (2010).

⁹ Hafızlık Eğitim Programı.

¹⁰ Aydın, "Kur'an Kursunda Hafızlık Eğitimi", 23.

¹¹ Örnek çalışmalar için bakınız: Mehmet Emin Ay, *Problemleri ve Beklentileriyle Türkiye'de Kur'an Kursları* (İstanbul: Düşünce Kitapevi, 2005); Ramazan Buyrukçu, *Kur'an Kurslarında Din Eğitimi* (Isparta: Fakülte Kitapevi, 2001); Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri* (Isparta, 2005); Bilal Ünsal, *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri* (Sakarya, 2006); Vahap Vahapoğlu, *Türk Mili Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkisi* (Rize, 2016); Cemil Osmanoğlu - Ömer Özbek, *Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019).

¹² Ali Baltacı, "Yüksek Din Öğretiminde Okul Terki", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (31 Aralık 2019), 593-616.

¹³ Mustafa Fatih Ay, "İlahiyat Fakültelerinde Okul Terki: İlahiyat Fakültesinden Kayıt Sildirenler Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma", *Eskiyeni* 43 (20 Mart 2021), 269-288.

üretilmiştir. Okul terki kavramı genel olarak öğrenim süreci devam ederken çeşitli nedenlerle okuldan ayrılmak olarak ifade edilmektedir. İlgili literatür incelendiğinde okul terkinin ne olduğunun ülkelere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir.¹⁴ Mesela okul terki ABD ve Avustralya’da lise ve dengi okulu tamamlayamamak iken, İngiltere, Polonya, İskoçya ve Finlandiya gibi ülkelerde Yükseköğretim diploması alamamak şeklinde ifade edilmiştir. Türkiye’de ise okul terki kavramı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından temel eğitimden uzak kalma şeklinde tanımlansa da literatürde okul terki kavramının net tanımına ulaşamadığı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.¹⁵ Buradaki uzak kalmadan kasıt açık öğretim lisesine kayıt olma, vefat etmiş olma, yurt dışına çıkma ya da öğrenim hakkını kullanmamadır.¹⁶ Bu bağlamda kavram olarak Kur’an kursu terki, hafız olmak için Kur’an kurslarına gelen öğrencilerin, hafızlık eğitimine başladıktan sonra çeşitli sebeplerden dolayı kursu terk etmeleri olarak tanımlanabilir. Hafızlık eğitimine başladıktan sonra zaman dilimi olarak hazırlık dönemi değil ezber dönemi kastedilmektedir. Dolayısı ile hazırlık dönemi içerisinde Kur’an kursunu terk etmek, Kur’an kursu terk kavramı içerisinde değerlendirilmemiştir.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada sosyal alanda belirli bir probleme, olguya birey veya grupların yüklediği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik olan nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Benimsenen bu yöntem kapsamında hafızlık eğitimi alan öğrencilerin Kur’an kursunu terk etme sürecindeki tecrübelerini, terk etmenin nedenlerini, bu duruma ilişkin algılarını ve yükledikleri anlamları ortaya çıkarma amacıyla olgubilim¹⁷ (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilimi deseni belirli bir durumda bireylerin algılama biçimleri vasıtasıyla özel bir duruma ışık tutma veya bir olguyu tanımlamayı amaçlamakla birlikte, bu tür araştırmalarda araştırmacı, bir ya da daha fazla bireyin fenomeni, kendi bakış açısından nasıl deneyimlediğini anlamaya çalışmaktadır.¹⁸

¹⁴ Lamb, S, Markussen, E, Teese, R, Sandberg, N ve Polesel, J, *School dropout and completion: International comparative study in theory and policy*, (New York, 2011).

¹⁵ Abdulvahap Yorgun, *Lise Öğrencilerinde Okul Terki Riskinin İncelenmesi* (Hacettepe, 2014). 42.

¹⁶ Karacabey Fatih, *Ortaöğretimde Okul Terkinin Bireysel ve Kurumsal Nedenleri* (Eskişehir, 2016). 11.

¹⁷ John W. Creswell, *Araştırma Deseni* (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017). 123.

¹⁸ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2018). 78.

1.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu hafızlık eğitimi almak için Kur'an kursuna giden, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye başladıktan sonra kursu terk eden bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır.¹⁹

Bu çalışmada katılımcıların belirlenmesinde çeşitli ölçütler kullanılmıştır. Katılımcının DİB'e bağlı Kur'an kurslarından birini terk etmiş olması ve hafızlık eğitimine yani Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye başlamış olması ile terk edilen kursun yatılı olması bu ölçütlerdendir. Araştırma, kişilerin deneyimleri ile ilgili olduğundan ve bireylerin unutulabilme ihtimali de göz önünde bulundurularak çalışma grubu, son 10 yıl içerisinde Kur'an kursuna başlamış ve terk etmiş bireylerden oluşmaktadır. Ayrıca öğretici gözüyle de terk sürecinin değerlendirilebilmesi için DİB'e bağlı Kur'an kurslarında görev yapan 3 erkek ve 3 kadın görevli ile de görüşmeler planlanmıştır. Öğreticilerin belirlenmesinde öğreticinin hafızlık eğitimi vermesi ölçüt olarak alınmıştır.

Kursu terk eden öğrenciler ile görüşmede verinin doyuma ulaşması esas alınmış olup bu kapsamda 13 kadın öğrenci, 11 erkek öğrenci, 5 kadın öğretici ve 4 erkek öğretici ile görüşme planlanmıştır. Sonuç olarak araştırmanın çalışma grubunun ölçütlerine uygun olan 9 kadın, 9 erkek öğrenci ve 3 kadın, 3 de erkek öğretici ile de görüşmeler gerçekleştirilmiş veriler tekrar etmeye başladığından dolayı görüşmeler sonlandırılmıştır. Katılımcıların yaşı 18 ile 28 arasındadır. Katılımcıların kursu terk ettikleri sayfa sayıları ise 3 ile 20 sayfa arasındadır. 3 sayfada terk eden öğrencinin yaklaşık 60 sayfa ezber yaptığı anlamına gelmektedir. 20 sayfada kursu terk eden öğrencinin neredeyse hafızlığı bitirmiş, yani yaklaşık 600 sayfa ezberlemiştir. Görüşme yapılan öğretmenler ise 8 ile 30 yıl arasında hafızlık eğitimi tecrübesine sahiptirler.

1.3. Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmada veri toplama amacıyla genelde derinlemesine görüşme, doğrudan gözlem ve doküman analizi teknikleri kullanılmaktadır. Bu çalışmanın verileri, katılımcıları doğrudan gözlemlemeye yarayan ve derinlemesine anlama olanağı sağlayan "yüz yüze görüşme tekniği" aracılığıyla elde edilmiştir.²⁰ Bu çalışmada, araştırmacı ve katılımcı arasında bir etkileşimin oluşması, katılımcıların kendilerini daha iyi ifade etmeleri, araştırmacının amacına yönelik temel soruları sorma, gerektiğinde ise konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yan sorular sorma amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

¹⁹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 82.

²⁰ John W. Creswell, *Araştırma Deseni*. 124.

Öğrenci ve öğretmenler için ayrı ayrı hazırlanan taslak görüşme formları, ilgili literatür incelenerek oluşturulmuştur. Alanında uzman kişilere taslak formalar gönderilmiş ve gelen öneriler çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu öneriler dikkate alınarak bazı sorular çıkarılmış ve yeni sorular eklenmiş ve etik kurul onayı alınmıştır.²¹ Öğrenci görüşme formunda 8 demografik bilgi, 19 terk süreci ve 10 da terk sonrası olmak üzere toplam 37 soru vardır. Öğretici görüşme formunda ise toplamda 10 soru vardır.

1.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Araştırmanın veri analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analiz tekniği, elde edilen verilerin açıklanmasında gerekli olan kavramları ve ilişkileri belirlemek amacıyla kullanılır. Olgu bilim araştırmalarında veri analizi, deneyimleri ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilir. Bunun yanında ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır.²²

Görüşme kayıtları 13 ila 43 dakika arasında değişmektedir. Bu kayıtlar dinlenmiş, hiçbir değişikliğe gidilmeden yazıya geçirilmiştir. 92 sayfadan oluşan deşifre metinleri tekrar tekrar okunup gözden geçirilerek formdaki sorular da göz önüne alınarak temalar ve kategoriler halinde şekillendirilmiştir. Oluşturulan kategoriler tekrar gözden geçirilerek benzer içerikler aynı başlık altında verilmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların kimlik bilgileri etik ilkeler gereği gizlenmiştir. Çalışmada görüşme yapılan kadın öğrenciler “k”, erkek öğrenciler “e”, kadın öğretmenler “kö” ve erkek öğretmenler ise “eö” olarak kodlanmıştır. Çalışmada katılımcılara ait görüşler terk edenler için kod, yaş ve bıraktığı sayfa olarak belirtilmiştir (Örnek: k1, 22, 16), öğretmenlerde ise kod ve meslek yılı olarak belirtilmiştir. (Örnek: kö1, 20 yıl). Katılımcıların düşünceleri çift tırnak (") ile belirtilerek *italik* yazılmıştır. Cümlelerin çok uzun olduğu yerlerde ilgili yer alıntılanmış sonraki kısımlar yazılmamış ve üç nokta ile (...) belirtilmiştir. Alıntılmalarda anlamı bozmayacak şekilde metin eklemeleri yapılmıştır.

2. Bulgular

2.1. Kur'an Kursunu Terk Nedenleri

Çalışmanın ana problemi olan Kur'an kursunu terk nedenleri, katılımcıların belirttiği görüşler doğrultusunda öğretici kaynaklı, öğrenci

²¹ Atatürk Üniversitesi 28.01.2021 tarih ve E.2100023469 sayılı Etik Kurulu onay belgesi.

²² Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 86.

kaynaklı, kurs kaynaklı ve aile kaynaklı kodlar altında tasnif edilmiş ve Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Hafızlık Kur'an Kursu terk nedenleri

2.1.1. Öğretici Kaynaklı

Bu başlık altında öğretmenlerin Kur'an kursu terkine etkisi ele alınmıştır. Kur'an kursu öğreticisi, Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, ibadetler için gerekli sure, ayet ve duaları ezberletmek, hafızlık yaptırmak ve İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları hakkında bilgiler vermek için Kur'an kurslarında görevlendirilen personel olarak tanımlanmaktadır.²³ DİB Kur'an kursu öğreticiliğinde iki alanda yeterlilik aramaktadır. Bunlardan birincisi temel yeterlilikler ikincisi ise özel yeterliliklerdir. Temel yeterliliklere bakıldığında genelde alanı ile ilgili bilgi boyutu öne çıkarken, özel yeterliliklerde ise bireyin gelişim basamaklarını, muhatabı olan öğrencinin öğrenme özelliklerini bilmesine, uygun öğrenme ve öğretme ortamlarını düzenlemesine, ilgili kişi ve kurumlarla iş birliği yapmasına, eğitim programlarına vukufiyetine, öğretim ilke ve yöntemlerini bilmesine ve kullanmasına, materyal geliştirmesine ve kullanmasına, etkili bir şekilde ölçme ve değerlendirme yapmasına, danışmanlık ve rehberlik yapabilmesine ve etkili iletişim içerisinde olmasına atıf yapılmaktadır.²⁴

Hafızlık eğitiminde öğrencinin hazırlık eğitimindeki öğreticisi ile ezber bölümündeki öğreticisi farklılık gösterebilir. Kur'an kursunda tek öğretici var ise öğrencinin hazırlık ve ezber bölümündeki öğreticisi aynı

²³ Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin Kayımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği, (ts.).

²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlilikleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlilikleri) (ts.).

olabilmektedir. Kur'an kursundaki 3 öğrenme alanına (Kur'an-ı Kerim, Dini Bilgiler, Sosyal Etkinlik) aynı öğreticiler ders verebileceği gibi farklı öğreticiler de ders verebilmektedir. Bu durum Kur'an kursunun imkanlarına göre değişebilmektedir.

2.1.1.1. Öğretici Değişikliği

Kur'an kurslarında öğreticilerin eş tayini, yurt dışı görevi gibi nedenlerle yer değiştirmelerinin öğrencinin eğitiminde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Zira öğreticilerin ezberletme yöntemleri farklı olabilmektedir. Ya da öğrenci ile öğretici arasındaki uyum süreci her zaman olumlu olmamaktadır. Bu ve bunlara benzer nedenler öğrencinin hafızlık süresinin uzamasına neden olabileceği gibi terke de neden olabilmektedir. Her ne kadar öğrenciler öğretici değişiminin olumsuz durumlarına göndermede bulunsalar da kimi durumlarda öğretici değişikliğinin olumlu sonuçlara neden olduğu da görüşmelere yansımıştır. Kur'an kursu öğreticisi aynı zamanda kurs yöneticisi olan katılımcı konu ile ilgili görüşlerini örneklendirerek şöyle demiştir: "Bazı çocuklar öğretici değiştirerek eğitimine devam edip ve bu noktada bitirenler oldu. Hatta bir örnek vereyim geçen sene bir çocuğumuz hoca ile problem yaşıyor. Şöyle diyeyim hoca sıkıştırıyor, çocuk 'Ben okumam' diyor... Başka hocaya verdik. Geçen sene mezun oldu ve bu çocuk hafız oldu gitti. Ben bunu onda görmeseydim o çocuğa 'tamam git' deseydim... O çocuk hafız olmayacaktı. Şu anda çocuk hafız oldu. Hoca arkadaş da geldi dedi ki hocam iyisini yaptın." (eöl, 30 yıl)

Hafızlığa başladıkları öğreticilerinin sonradan değişmesinin kursu terk etmede etken olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Katılımcılardan birisi bu durumu "Kurstan ayrılmamın ana sebebi sık sık hoca değişmemdi. ... Hocada başladım... hocaya gittim... Tekrar... Hocaya döndüm... Hoca yurtdışına gitti. ... hoca diye bir hoca geldi. Gelen hocanın hiçbir öğrenciye hocalık yapmasını istemem... O hocanın hafızlık yaptırma becerisi yoktur. 10 hafız yetiştiriyorsa 9'u kaçıyor 1'i kalıyor." (e1, 18, 3) şeklinde belirtmiştir. Başka bir katılımcı ise terk etme nedeni olarak öğretici değişikliğine atıfla düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "En büyük sebebim 10. dönüşümde hocam gitti. O gittikten sonra başka hoca geldi. Onunla iyi anlaşamadım. Ders vermekte zorlanıyordum... İşte en büyük sebebim hocamın gitmesi oldu..." (k3, 24, 12) şeklinde belirtmiştir.

Öğreticinin değişmesi Kur'an kursu terk nedeni olduğu gibi, öğreticinin değişmemesi de terk nedeni olabilmektedir. Zira "ne değişseydi Kur'an kursunu terk etmezdin?" şeklindeki soruya bir katılımcı şu cevabı vermiştir: "Hocam farklı olsaydı. Hocam değişseydi bırakmazdım" (k1, 22, 16).

Bütün bu bulgular öğreticinin, terk sürecinde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

2.1.1.2. Cezalar

Eğitimde ceza kavramı pekiştirmenin yani ödül kavramının tam tersi olarak kullanılmaktadır. Ceza, istenmeyen davranışın sıklığının azalması veya sonlandırılması için verilir.²⁵ Ödül ve cezanın eğitimdeki yeri farklı açılardan değerlendirilmiştir. Özellikle öğrenmelerin etki-tepki sonucu oluştuğu düşünülen davranışçı öğrenme kuramında ödül ve cezanın ayrı bir yeri vardır. Ödül ve ceza bireyde dıştan denetimli bir güdüleme sağladığı için eleştirilmektedir. Ödül ve ceza, uygulanan bireyin psikolojik özelliklerine göre farklı sonuçlara neden olabilir. İçe dönük bireylerde daha çok negatif etki bırakırken, dışa dönük bireylerde ise pozitif etkiye sahiptir. Cezaya karşı duyarsızlaşan öğrencilerde davranışın devam etmesine ya da ödül gibi görünmesine dahi sebebiyet verebilir. Ancak ödül ve ceza karşılaştırıldığında ödülün daha kullanılabilir olduğu düşünülebilir. Zira ödül, bireye hangi davranışlarının beğenildiğini anlatarak yol gösterici ve teşvik edici bir etkiye sahipken; ceza, davranışın iyi olmadığı ve beğenilmediğini anlatır ama neyin doğru olduğunu göstermez.²⁶

Kursu terk etmede cezalar konusunun hafızlık eğitimi alan öğrenciler üzerinde etkili olduğu yapılan görüşmelerde ön plana çıkmıştır. Konu ile ilgili olarak bir katılımcı verilen cezaların terk sürecine nasıl etki ettiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Son zamanlar hocalar garip garip cezalar üretti. Bunlar iyice nefret ettirdi beni. İşte pasta yapıyorduk, cam siliyorduk saçma şekilde. Evde yapmadığım şeyleri yaptırıyordular. İyice kurstan nefret ettirdi. Şu anda kursun önünden bile geçmek istemiyorum. Biraz da kendi hocamın payı olduğunu düşünüyorum...”. (k6, 19, 3)

Kur'an kurslarında her ne kadar ceza olarak düşünülmesine de öğrenciden eğitim dışında bazı isteklerde bulunulması da öğrencinin terk sürecini hızlandırın sebeplerden olduğu görülmektedir. Bazı katılımcıların “Bütün işleri öğrenciler yapıyor. Ben iki günde bir yemekhane nöbetçisi oluyordum. Üç yüz kişinin yemeği bulaşığı çok oluyordu. Bu tür görevlerin öğrenci üzerinden alınması gerekiyor” (k2, 23, 20) şeklindeki ifadeleri bu durumu desteklemektedir.

Eğitimde ceza öğrencinin yaptığı işle doğru orantılı olmalıdır. Verilen ceza öğrencinin onurunu zedeleyecek, onu küçük düşürecek, rencide edecek şekilde olmamalıdır. Mesela öğreticinin öğrenciye ceza olarak verdiği pasta

²⁵ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2015). 53.

²⁶ Hüseyin Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları* (İstanbul: Dem Yayınları, 2019), 67.

yapmanın veya cam silmenin hafızlık eğitimi ile bir ilgisinin olmadığı bilinmektedir. Cezaların bu şekilde uygulanması bir süre sonra öğrencinin Kur'an kursundan nefret etmesine ve Kur'an'a kursunu terk etmesine neden olabilir.

a. Şiddet

Hafızlık eğitiminde disiplin adı altında olumsuz pekiştireç olarak kullanılan unsurlardan biri de fiziksel şiddet unsurudur. Genelde din eğitim-öğretiminde özelde ise hafızlık eğitiminde şöyle yanlış bir algı vardır: "Dayak olmadan hafızlık olmaz".²⁷

Günümüzde Kur'an kurslarındaki bu durum aşılmaya çalışılsa da bazı yerlerde bunun devam ettiği, şiddetin bir cezalandırma yöntemi olarak kullanıldığı, bazı katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır.

Yaşadığı bir olayı anlatarak konu ile ilgili görüşlerini belirten bir katılımcı: "...Dersi okudum. Zayıf olabilir. Hoca dedi ki "Seni daha dinlemeyeceğim". "Bir kere daha dinleteyim" dedim. "Hayır dinlemeyeceğim" dedi. Gitti bir çubuk getirdi. Ortada bir öğrenciyi dövdü. Haksız dayak da yedim, haklı dayak da yedim. Ama hiçbir zaman hocaya saygısızlık etmedim. Hafızlar bilir. Mescitte top oynarsın hoca gelir sıra dayacağına çeker. Bunlar normaldir. Bunlara da laf etmem. Geldi "Aç elini" dedi. "Ne yaptım?" dedim. "Ders vermedin" dedi. "Vereceğime inanıyorum ancak siz dinlemiyorsunuz" dedim. "Hayır, aç elini" dedi. Vurmaması için elimden geleni yaptım. Artık neye sinirlendiyse bilmiyorum. Çubuğu kaldırdı. Ben bakmıyordum birden ayaklarıma vurdu. Haksızlığa gelemem. Ben "Niye vurdun?" dedim. Derdimizi kimseye anlatamadığımız için çareyi kurstan çıkmakla buldum. (e1, 18, 3) şeklinde ifade etmiştir.

Şiddet olayından dolayı psikolojisinin bozulduğunu belirten katılımcı "O zamanlar 14 yaşlarındaydım. Hocaların ayarı yoktu. Şiddet uyguluyorlardı. O yaşlardaki çocuğun kaldıracağı bir şey değildi cebir. Hocalar bu konuda dövüyordu. Değişik bir insan olmuştum. Psikolojim bozulmuştu..." (e2, 18, 8) şeklinde ifade etmiştir.

Terk nedenlerini sıralarken şiddeti de bir neden olarak gösteren Kur'an kursu öğreticileri konu ile ilgili olarak görüşlerini şu şekilde beyan etmişlerdir: "Çok önemli bir başka sebep de sınıf hocasının ve yönetimin davranış şekilleridir. Bu davranış şekillerinden dolayı da hafızlığını bırakan öğrencilerimiz oldu. Yani bu davranış şekillerinden kastım işte diyelim cebir, şiddet vs. sözlü veya fiili olarak..." (eö1, 30 yıl)

²⁷ M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: DİB yayınları, 2010), 191.

Başka bir katılımcı öğretici ise konunun önemini belirterek öğrencinin kursa bu algı ile geldiğini şu sözlerle dile getirmiştir: “Şimdi bununla ilgili kurslar üzerinde algı var. Şöyle tecrübe ettim: Buraya bir çocuk geliyor. Yani bir hoş geldin deyip ellerimi kaldırdığım zaman çocuğun refleksi bu algının ne kadar belleğinde olduğunu gösteriyor. Sanki elimi açarak ona vuracağım hissi uyandırıyor...” (eö2, 8 yıl).

Kur'an kurslarındaki bu fiziksel şiddet olgusu ve algısının yanında bu olgunun normallığı de görüşmelere yansımıştır. Mesela bir katılımcı bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: “Mescitte top oynarsın hoca gelir sıra dayacağına çeker. Bunlar normaldir.” (e1, 18, 3) Yine aynı katılımcı Kur'an kursundaki fiziksel şiddetin haklılığına yönelik şu ifadeleri kullanmıştır: “Haksız dayak da yedim haklı dayak da yedim”. Bu durum öğrencilerden bazılarının, şiddet olayının haklı taraflarının da olduğu algısını bilinçaltına yerleştirmesine sebep olabilmektedir. Çocuklar açısından bu durum değerlendirildiğinde ileri yaşlarda şiddeti çözüm aracı olarak görebilecekleri ve kötü sonuçlar doğurabilecek davranışlarda bulunabilecekleri düşünülmektedir.

Fiziksel şiddetin olumlu eğitsel bir değeri yoktur. Sadece görünüşte geçici bir sükûnet sağlamaktadır. Bunu yanlış anlayanlar, onun olumlu eğitici rolü olduğunu düşünmektedir. Oysa fiziksel şiddet, görünürdeki sükûnetin altında müthiş tahribat yapmakta; bireyin kişiliğinde adeta tafafisi mümkün olmayan yaralar açmakta, psikolojik sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunlar o bireyde nerede, nasıl ve ne zaman tezahür edeceği kestirilememektedir.²⁸

Genel olarak toplumda bulunan Kur'an kurslarındaki fiziksel şiddete ilişkin algı geçmişten günümüze kadar gelen soruna işaret etmektedir. Bu konu ile ilgili öğrencilere yönelik yapılan eğitimler, ailelerin bu konuda bilinçlenmesi, kurslardaki bu istenmeyen durumun önüne bir nebze geçmiş olsa da Kur'an kursu terkinde önemli bir neden olduğu görülmektedir. Şiddetin sonucu olarak öğrencilerin kursu terk etmesi yanında psikolojik sorunlar yaşadıkları ve Kur'an, din, hoca kavramlarına karşı soğukluk yaşadıkları da bir gerçektir. Fiziksel şiddet, çekici değil iticidir. Söz gelimi Kur'an kursları öğrencinin dindarlığını hedeflerken, tam aksine öğrencinin dinden soğumasına neden olabilir.²⁹

b. Psikolojik Baskı

Öğreticiden kaynaklı kursu terk nedenleri arasında katılımcılardan bazıları kurstan ayrılmaları için baskı yapıldığını şu şekilde ifade etmiştir: “Sürekli yaştan dolayı psikolojik baskı uygulanıyordu. En küçük hatamda ailemi

²⁸ Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, 33.

²⁹ Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, 34.

arıyorlardı. En son abim kursa geldi. Durumu gördü. Artık burada olmaz dedi..." (e3, 20, 5)

Bir katılımcı öğretici ile zıtlıştığını ve bunun üzerine kurstan çıkarılmak için bir gayret sarf edildiğini şu sözlerle dile getirmiştir: "İçimi daralttılar. Sınıf hocam vardı. Çok zıtlıştık. Sigara içiyordum. Hocam bıraktırma yerine beni yakalatıp kurstan attırma hevesine düştü. Yakalayamadı da. Ben de inadına içtim. Yakalayamayınca başka konularda müdüre şikâyet ediyordu. Müdür de durmadan atarım vs. deyince iyice daraldım. Bunlar olurken derslerime odaklanamadım... Ben de ayrıldım." (e5, 20, 13)

Kurstan şiddet gördüğünden dolayı çıktığını belirten bir katılımcı ise, daha sonra babasının kursa geri getirdiğini, tekrar hafızlığa başladığını ancak kursta görmezden gelindiğini ifade ederek ayrılma sebebinin şu şekilde beyan etmiştir: "... Babam "Hocanın elini öp geç yerine dersini çalış" dedi bir şey diyemedim.... İki gün sonra sabah gittim. Dersi koydum dinlemedi... Ben yokmuşum gibi davrandılar. Yemekhanede 2. yemek almaya gittim. Önümdeki çocuğa verdi sıra bana gelince "yemek bitti" dedi aşçı. Ben de çocuğu tutup getirdim. Bak buna verdin diye. Bana "Sen çok konuşuyorsun, kendine dikkat et" dedi hocaların önünde. Çıktım dışarı derdimi anlatmak için belletmene gittim. "Ben yokmuşum gibi davranıyorlar" dedim. "Kapıyı kapat, çık, ben ilgilenirim" dedi. Dediğim gibi görüşümü belirtsem bile bir şey olacağını düşünmüyorum. Dersim dinlenmiyor. Yokmuşum gibi davranılıyor. Yani artık bana git deniyordu... (e1, 18, 3)

Özellikle ergenlik çağında olan öğrencilerde oluşan kötü alışkanlıkların giderilmesi yerine, yakalama veya ceza verme yönteminin uygulanması öğrencilerde ters etki yapabileceği ve hocası ile zıtlaşmaya gidebileceği katılımcı görüşlerinden anlaşılmaktadır. Öğreticinin değerler eğitimine hâkim olması ve bunu rehberlik özelliklerini kullanarak yapması sonucunda öğrencinin kursu terk etmesinin önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

c. Ayrımcılık

Katılımcılardan bazıları öğretmenlerin ayrımcılık yaptığını ve bu durumun öğrenciyi kursu terk etme konusunda olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan katılımcı "Bir ayrımcılık vardı. Kendi köyünden kimseyi kurstan göndermezdi..." (e6, 21, 6) diyerek yapılan ayrımcılığa dikkat çekmiştir. Başka bir katılımcı ise olayın farklı bir boyutunu dile getirmiş ve şöyle ifade etmiştir: "... Etnik kökenimin farklı olduğunu ilk zamanlarda bilmiyordu sanırım. Bir arkadaşım geç geldi, hoca çok sinirlendi. Arkadaşımız özür dilemedi. Geçti yerine oturdu. Hoca da "Sizlerde özür dileme adabı yok mu" dedi... Aradan saniyeler geçti. Farklı etnik kökende olan bir arkadaşımız girdi. O da özür dilemedi. Yerine oturdu. Önce hoca yüzümüze baktı. Ne

diyeceğini şaşırıldı. Biraz durdu durdu. "Sen dağ başında mı yaşıyorsun?" dedi. Beni yanına çağırırdı. "Yeni komşular herkesten kaşık istedi" derdi. "Neden?" deyince "Bilmem onlar da sizden sana soruyorum" derdi... (k4, 25, 7)

Öğrenciler arasında yapılabilecek herhangi bir ayırımın onların zihin dünyasında yer edeceği ve bunun eğitimlerine olumsuz yansıtacağı düşünülmektedir. Öğrencinin öğreticisine karşı oluşabilecek herhangi bir güven problemi ve "ben ne yaparsam yapayım" fikrinin kursu terk etme yolunda olumsuz etkisi olacaktır.

d. Haksız İtham

Kur'an kursunu terk etmesinin birkaç sebebi olduğunu belirten bazı katılımcılar bu durumu şu şekilde beyan etmişlerdir: "... Bunlardan bir tanesi hocamın bana kötü bir ithamda bulunması. İntihara meyletti şeklinde. Kolumda birkaç yara vardı. Hoca da komisyona "intihar" dedi. Komisyon başkanı da bu şekilde uyarınca çok zoruma gitti..." (e7, 18, 15)

Gelişme çağında olan bireylerin haksızlığa uğraması onlarda derin yaralara neden olmaktadır. İthamın büyüklüğü ise bu durumu daha da kötüleştirecektir. Öğreticinin konuya tam hâkim olmadan, böyle bir yola başvurması sonucunda öğrencinin kursu terk etmesine yol açabileceği, terk etmese bile rol model olarak görebileceği öğreticisi ile ilişkilerinin ve güvenin zedelenmesi gibi sorunların da ortaya çıkmasına neden olacaktır.

2.1.1.3. Rehberlik Eksikliği

Rehberlik faaliyetleri yatılı olan Kur'an kurslarında diğer kurslara nazaran daha önemlidir. Katılımcıları kursu terk etmeye sürükleyen nedenler arasındaki ilgisizlik, anlayışsızlık, aslında rehberlik faaliyetinin olmamasına ya da yeteri kadar yapılmamasına bağlanmalıdır. Öğreticilerin rehberlik noktasındaki yetersizlikleri istenmeyen durumları ortaya çıkarabilmektedir. Katılımcı "Haksızlığa uğradım. Hocamla hiç anlaşamadım. Bana güven vermedi. Benimle ilgilenmiyordu. Birbirimizi anlamıyorduk... Bir hoca kimin derdi var veya kimi kırdığını bilmesi gerekir... Herkesi anlaması gerekir. Bana karşı ilgisizliği vardı. Hafızlığımı bu hocada bitirme konusunda bana bir güven vermedi..." (k1, 22, 16) şeklinde görüşünü belirterek kursu terk etmesinin ana sebebi olarak ilgisizlik ve kendisini anlamayan bir öğretici olduğunu belirtmektedir.

Diğer bir katılımcı ise "Ana sebep anlayışsızlık. İnsana değer verilmemesi. Kimsenin orada sana anlayış göstermemesi. Yani oradayken insan olduğumu unutmuştum. Askere gelmiş bir asker gibi..." (k2, 23, 20) diyerek kendisini değersiz hissettiğini belirtmiştir.

Hafız olmaya karar vermesine rağmen aslında hedeflerinin hep farklı olduğunu belirten bir katılımcı ise “Benim ortaokuldan beri hep farklı hedeflerim vardı. Ben istiyor muyum diye çok düşünüyordum. “İstiyor muyum, istemeyerek yapmam günah olur mu?” diye çok düşündüm. Hocamla konuştum. Hocamda sinirli olduğu için ‘yapamıyorsan bırak’ dedi... Bir destek bekledim açıkçası. Beni en iyi bilen oydu.” (k6, 19, 3) diyerek başta isteksiz olarak gittiği kursta bir destek beklediğini ancak göremediğini beyan etmiştir.

Bazı katılımcıların verdikleri bilgiler aslında rehberlik faaliyetinin nasıl yanlış yapıldığını ortaya koymaktadır. Katılımcı görüşmede düşüncelerini “Hocamla da hiç anlaşamıyordum. Yani kalmak da istemiyordum. Mesela “Konuşurken yüzüme bakın duvara mı konuşuyorum?” derdi. Bu beni korkutuyordu... Onunla gerçekten çok zordu... Hocam gayret ettiğimi görürdü. Çalıştığımı biliyordu. Ancak ders veremiyordum. Hocam da “Acaba bir günah mı işledin, arkadaşlarına dinletiyorsun yanıma gelince dinletmiyorsun?” diyordu.” (k4, 25, 7) şeklinde belirterek aslında öğreticisinin sorunun çözümü için fikir yürüttüğü, ancak bu konuya ‘Acaba bir günah mı işledin?’ şeklinde yorum katarak yanlış bir rehberlik faaliyetinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Öğreticinin öğrenciyi “Günah mı işledin?” diyerek ona suçluluk psikolojisi yüklediği, o yaşlardaki çocuklarda bunun ne gibi eksiklikler meydana getireceğini bilmemesi de bir rehberlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer katılımcılar da görüşlerini belirterek Kur’an kurslarında yapılacak etkili rehberlikle öğrencinin Kur’an kursunu terk etmesinin önüne geçilebileceğini göstermişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşleri şu şekildedir: “Hocamdan destek görseydim. Bir çaba biraz ilgi görseydim devam ederdim. Zorlardım kendimi.” (k6, 19, 3) “Ezber yapamadığımız zaman desteklenseydik bırakmazdım. Yani bazıları çalışmaz yapamazdı öyle değil herkes beni tanıyordu. Ezberde zorlanıyordum. Bu konuda desteklenseydim bırakmazdım.” (k6, 19, 4) “Gerçekten ilgilenseydiler yapmam için çaba gösterseydiler. Zaten kimseyle ilgilenmiyorlar. Bir senede dört sayfa olmak çok mantıklı bir şey değil... Ben yapamadım dediğim zaman hiç yardımcı olmuyorlardı.” (e9, 18, 4)

Öğrencilere görüşmelerde “Dersler ve kişisel sorunlarınız ile ilgili rehberlik yapabilecek kimse var mıydı?” sorusu yöneltilmiş ve çoğu katılımcı “yoktu” cevabı verirken rehberlik yapıldığını söyleyen katılımcılar ise bunu sadece kendi öğreticilerinin yaptığını beyan etmişlerdir. “Kurstan ayrılmak isteyen öğrenciler için rehberlik göreviniz var mı?” şeklindeki soruya Kur’an kursu öğreticileri şu şekilde cevap vermişlerdir: “Rehberlik sürekli konuşuyoruz. Resmi olarak rehberlik görevimiz yok ama zaten rehberlik

ede ede götürüyoruz. Yani öncelikle altında yatan sebepleri anlamaya çalışıyoruz. Ailesiyle ayrıca konuşuyoruz. Neden bırakmak istediğini. Veya ailede neler yaşıyor onları öğrenmeye çalışıyoruz..." (kö1, 25 yıl) "Biz devam etmesi konusunda rehberlik yapıyoruz. Genel olarak rehberlik görevimiz yok. Bırakmak isteyenlerle konuşuyoruz ama rehberlik görevimiz yok." (kö2, 12 yıl)

Katılımcı öğreticilerden birisi ise rehberliği resmi bir görev olarak yapmadıklarını söyleyerek "Rehberlik resmi görev olarak yapmıyoruz. Bir öğrencim vardı yeni başlayanlardan. Baktık yapmayacak. Hani bırakmak istiyorum deyince. Ben ailesini çağırdım. Beraber konuştuk. Dedim ki bu bir kapasite. Nasip yani bunu böyle bilelim..." (kö3, 10 yıl) şeklinde görüşünü dile getirerek rehberlik görevini bu şekilde yaptıklarını belirtmiştir.

Kur'an kursu öğrencilerinden bir katılımcı ise bırakmak isteyen öğrenciler için önce problem tespiti yapıp, sonra da problemi çözmeye çalıştıklarını ifade ederek yaptıkları rehberliği şu şekilde açıklamaktadır: "Bırakmaması için elimizden gelen bütün gayreti gösteriyoruz. Bırakma sebebini öğreniyoruz. Çocuk neyi bahane ediyor. Hatta öyle çocuklar oldu ki "Gece burada cin görüyorum" diyenler oldu. Bunun bir bahane olduğunu biz biliyoruz. Yani "Yemekleri yiyemiyorum" dedi "Midem bulanıyor, aç kalıyorum" diyenler oldu. Peki o zaman senin için şöyle bir şey yapalım gündüz de git gel devam et imkanlar nispetinde... Veyahut da çocukta kapasitesi yok "Yapamıyorum" dedi. Problem tespiti çok önemli niye yapamıyor kapasitesi yoksa biz mi zorluyoruz. Bunu hocasından öğrenmek lazım kapasitesi yoksa biz zorluyorsak ona zaten yol veriyoruz...Onun dışında kapasitesi var da çocuk yapmak istemiyorsa, ona yapması için elimizden geleni yapıyoruz. Yani yatılıysa, yatılıdan bıkmışsa gündüzlü yapıyoruz... İzlediğimiz yöntem önce problem tespiti ondan sonra da problemi çözme yönünde gayret sarf ediyoruz. Elden gelen bir şey yoksa da ona da yapacak bir şey yok diyoruz." (eöl, 30 yıl)

Katılımcı Kur'an kursu öğreticisi ise farklı bir noktayı işaret ederek öğrenciye maddi olarak yapılanların da boşa gidebileceğini, rehberlik faaliyetinin olması gerektiğini ifade etmiştir. "Elbette olmalıdır. Bunu yapmak zorundayız. Yani bir emek veriyoruz. İşte alıyorsun bir 6-7 ay yüzüne okutuyorsun. Bir aşamaya getiriyorsun. Tam meyvesini yiyeceksin çocuk bazı sebeplerden dolayı bırakmak istediğini söyleyebiliyor. Bize asıl orada görev düşüyor. Yani bir hafızın kursu terk etmesi geriye dönüp bizim şunları gözden geçirmemizi gerektirir. Benim 6 ay boyunca aldığım ek dersimi, bu kursa yapılan bu çocuğun 6 ay içinde faydalandığı hayır ve hasenatı veya ona yapılan maddi ve manevi destekleri bunların hepsi bir anda çöpe gidecek. Dolayısıyla yapabilecek durumda olan hiçbir öğrencimizi kaybetmememiz

gerektiğini ve onu kazanmak adına yapılabilecek, hoca değişikliği ise hoca değişikliği, kurs değişikliği ise kurs değişikliği şeklinde analizler yapılarak o çocuğu kazanmak gerektiğini düşünüyorum". (eö2, 8 yıl)

Bir katılımcı ise yaşadığı bir tecrübeyi paylaşarak öğrenciye yaklaşımın öğrencinin zihninde nasıl yer ettiğine şu sözlerle dikkat çekmiştir. "Babamın evden ayrıldığı süreçte bir kere tek başıma ağlarken görmüştü. Anlatmak istememiştim. Beni idareciye şikâyet etmişti ağladığım için. O belletmenle çok sorun yaşamıştık. Yani ağladığım için kendi öğrencilerine kötü örnek olduğumu düşünmüştü. Beni çok tanımayan belletmene şikâyet etmiş. Geldi bana "bir sıkıntın olursa benimle konuşabilirsin ben yıllardır buradayım biz burada abla kardeş gibiyiz mutlaka benimle de konuşmaya gel üzgün görmek istemem" gibi tepki vermişti. İki tane hiçbir şey bilmeyen belletmeden iki farklı tepki almıştım." (k7, 19, 4) şeklinde görüşünü ifade ederek aslında faydalı bir rehberlik yapılarak öğrencinin bırakmasının önüne geçilebileceğini göstermiştir.

Kadın öğretmenler ile yapılan görüşmelerde katılımcıların tamamı rehberlik görevinin resmiyette olmadığını beyan etmiş, daha çok ayrılacak öğrencilerin geleceği ile ilgili olarak rehberlik yaptıklarına işaret etmiştir. DİB Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi incelendiğinde öğreticinin görevlerini düzenleyen 24. Maddenin 1(e) bendinde "Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesine rehberlik etmek," öğreticinin görevleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca komisyonlar başlığı altında Hafızlık takip komisyonunun görevlerini düzenleyen 48. Maddenin 5(i) bendinde "Öğrenci ve öğretmenlerin moral ve motivasyonlarını artırıcı yönde rehberlik etmek" şeklinde yapılabilecek rehberlik faaliyetlerine işaret etmiştir.³⁰

İlgili yönergenin 25. Maddesinde Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik öğretmenin görevleri sayılmıştır. DİB'nda görev yapan Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik öğretmen sayısına ulaşılamamış ancak 2019 yılında 60, 2020 yılında ise 30 Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik kadrosu kuruma tahsis edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen hafızlık eğitiminde Kur'an kurslarında 71.473 öğrencinin eğitim aldığı düşünüldüğünde³¹ mevcut Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik öğretmen sayısının yetersiz olduğu görülmektedir.

Her ne kadar Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik öğretmen sayısının yetersiz olduğu düşünülse de Kur'an Kursları yönergesinde de ifade edildiği gibi, her bir öğreticinin öğrencilerine rehberlik etmesinin görevleri arasında

³⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi, (ts.).

³¹ Ali, "Hafızlık Eğitimi Faaliyetleri" (04 Temmuz 2020).

olduğu bilinmektedir. Bu durumda DİB'nin rehberlik noktasında öğreticilerin yeterliliklerini artırmasına destek olacak faaliyetleri yoğunlaştırması gerektiği söylenebilir.

2.1.2 Öğrenci Kaynaklı

DİB'e bağlı Kur'an kurslarında öğrencilerin alt yaş sınırı olarak ilkökul mezunu olma şartı aranırken, üst yaş sınırı bulunmamaktadır. Kur'an kurslarında sınıflar oluşturulurken yaş aralıkları birbirine yakın öğrencilerin aynı sınıflarda eğitim almalarına dikkat edilmektedir. Öğrenciler bir yılı hafızlık hazırlık eğitimi, iki yılı ise hafızlık dönemi olmak üzere üç yıl bu kurslarda eğitim almaktadır. Başarı durumuna göre bu süre bazen dört yıla kadar çıkmaktadır. Görüşmelerde katılımcılar öğrenci kaynaklı çeşitli terk nedenlerine işaret etmiştir. Bu nedenler başarısızlık, akran etkisi, ergenlik ve ileri yaş sorunu olarak tasnif edilmiştir.

2.1.2.1. Başarısızlık

Başarısızlık örgün eğitimde olduğu gibi yaygın eğitimde de kursu terk nedenleri arasında sayılmaktadır. Kur'an kursunu terk eden bireylerin ezber kabiliyetlerinin zayıf olması hafızlık eğitimini tamamlama da başarısız olduklarını göstermektedir. Katılımcılardan bazıları ezber kabiliyetinin olmaması veya ezberlemede güçlük çektiklerinden dolayı kursu terk ettiklerini belirtmişlerdir. Bu görüşte olan bir katılımcı "Başlarda aslında ablam da "ezber kabiliyetin yok, yapabiliyor musun" diyordu. Başta ezberleyince kolay zannettim. Ama son zamanlarda öyle olmadığını anladım. Gittikçe sıkılıyorsunuz. Hevesiniz kaçıyor. Benim bildiğime göre iyice günah oluyor. Başlayıp bırakmak tabii günahı. Bunu nefret edip okumaktansa severek okumak daha güzeldi. Nefret noktasına gitmeden bırakmak istedim... Ezber kabiliyetim zaten yoktu. Geri dönüşlerde hiç hatırlamadığımı fark ettim. Daha da üzüldüm". (k6, 19, 3) şeklinde bırakma sebebini açıklamıştır. Başka bir katılımcı ise idarecilerin en büyük taleplerinin hızlı ezber yapmak olduğunu ancak kendisinin ezberinin iyi olmamasının sorun oluşturduğunu belirtmiştir. Katılımcı görüşünde "Ezberlerimin çok iyi olmaması. Yani çok hızlı ezber yapamıyor olmam. İdareciler ve belletmenlerinde en büyük isteğinin bu olması..." (k7, 19, 4) şeklinde görüşünü ifade ederek kurslarda sadece ezbera ağırlık verildiğini, diğer konuların ise arka planda kaldığını belirtmiştir.

Bir katılımcı ise hafızlığı yapamadığı gibi okuldan da geri kaldığını "... Hafızlığı yapamıyordum. Çok zorlanıyordum. Ders veremiyordum diye okula gidemiyordum. Bu sefer okulum da kalmış oluyordu. Ne hafızlığı yürütebiliyordum ne okulu. Birinden birini seçmem gerekiyordu. (k4, 25, 7) sözleri ile dile getirmiştir.

Katılımcı Kur'an kursu öğreticisi ise ezber yeteneğinin olmamasının en büyük terk nedeni olduğunu ve özellikle sayfalar çoğaldıkça öğrencinin zorlandığını ifade etmiştir. Katılımcı görüşlerini "Ezber yeteneği olmadığı halde "ben hafızlık yapacağım" diye ısrarcı olması. Bizde de gönderme yok. Gönderemiyoruz. Yapamazsın diyemiyoruz. Sadece rehberlik ediyoruz. Ama aile ısrarla veya öğrenci ısrarla yapacağım dediğinde zamana bırakıyoruz. Bu sefer de ne oluyor 9 sayfada 10 sayfada artık iyice sayfalar birikince yapamayacağını anlayıp bırakmak zorunda kalıyor" (kö1, 25 yıl) şeklinde belirterek ezber kabiliyeti olmayan öğrencinin kursu mecburen bıraktığını beyan etmiştir.

Katılımcılardan bazıları ise "Ayrılanlardan yani ilk derecede söyleyebileceğimiz hafızlığı yapamıyor. Kapasitesi yok ama veli zorluyor. İşte bu hafız olacak diye. Yok, kapasite yok, veli zorluyor. Hoca iki arada bir derecede hocanın durumu bu. Ama kapasitesinin olmadığından dolayı çocuk bırakıyor" (eö1, 30 yıl) diyerek ezber kapasitesi olmadığına yapılabilecek çok şey olmadığını ifade etmektedir.

Hafızlık eğitimi uzun olmasının yanı sıra zor bir süreç olduğundan dolayı ezber kabiliyeti iyi olmayan öğrencinin kursu terk etmesi beklenen bir sonuç olabilir. Bu durumun üstesinden gelmek için öncelikle ailenin ve öğreticinin öğrenciyi iyi tanınması ve ona göre rehberlik yapması gerekmektedir. Aksi durumda ezber kabiliyeti iyi olmayan öğrenci hafızlık eğitiminde hem zaman kaybedecek hem de başarısızlığın verdiği olumsuzlukla baş etmek zorunda kalacaktır.

2.1.2.2. Akran Etkisi

Arkadaşlardan kaynaklanan sorunlara bakıldığında yatılı Kur'an kurslarında devamlı bir arada kalmaktan kaynaklanan bazı problemlerin oluşabilmektedir. Belletmenin etkisiyle arkadaşları ile sorun yaşadığını ve bu sorunun kursu terk etmeyle sonuçlandığını belirten katılımcı, görüşlerini şu şekilde beyan etmiştir. "Kursta 4 sayfaya gelmiştim. Dediğim gibi belletmenler adam tutuyordu. Öyle olmuştu. Bir akşam yatakhanedeydim. Belletmenlerin tuttuğu birkaç öğrenci geldi. Babamın murakıp olmasından dolayı biraz rahat hareket ettiğimi söylediler. İşte ayrım yapıldığını söylediler. 4-5 kişi birden beni dövmeye kalktı. Müdüre söyledim. Müdür fazla umursamadı. Ben de babama söyledim. Babama söyledim de konuştuk çıktım." (e9, 18, 4)

Katılımcılardan Kur'an kursu öğreticisi ise "çok düşük ihtimal de olsa kurs ortamında çocuklar arasında bazen sıkıntılar olabiliyor. Biz vakıf olabiliyoruz, olamıyoruz bir çocuk başka bir çocuğa sıkıntı veriyor. Bu nedenden dolayı çocuk içselleştirip söylemiyor. Ders yapmıyor. Bir şekilde kendini kurstan dışarı çıkmanın fırsatını arıyor..." (eö1, 30 yıl) şeklinde

düşüncelerini belirterek kurs ortamında öğrenciler arasında yaşanan problemin kursu bırakma ile sonuçlanabileceğini ifade etmiştir.

Bazı katılımcı öğretmenler ise olaya farklı bir yönden yaklaşmış, aynı dönemde kursa gelen arkadaşlardan birinin daha erken bitirip kurstan ayrılmasının diğer öğrenci için yalnızlık hissi uyandırarak bırakma yoluna gittiğini beyan etmiştir. Katılımcı görüşmede "Mesela arkadaşlarla uyum sıkıntısı. Birisiyle aynı dönemde hafızlığa başlıyorlar, kursa beraber geliyorlar. Birisi biraz hızlı ilerliyor. O geride kalıyor. Dolayısıyla arkadaşım gitti, ben geride kaldım düşüncesinin de bunu tetiklediğini düşünüyorum" (eö2, 8 yıl) şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Diğer bir katılımcı ise benzer konuya işaret ederek "Birini 16 sayfaya kadar getirdim. Akranları hep sınava girdi. Öğrenci, arkadaşlarının altında ezildi. Yani 'Arkadaşları gitti. Ben yalnız kaldım. Yeni başlayanlar yetişti.' gibisinden. ... O yüzden bırakıp gitmek zorunda kaldı.." (kö3, 10 yıl) düşüncelerini yaşadığı olayla örneklendirerek dile getirmiştir.

Kur'an kursunu terk etme nedenlerinden biri olan akran etkisi görüşmelerde az da olsa karşımıza çıkmaktadır. Bazı öğrencilerin beraber kursa başladıkları arkadaşının erkenden hafızlığı bitirip kurstan ayrılması, yatılı Kur'an kursu çerçevesinde düşünüldüğünde öğrencinin kendini yalnız hissedebileceği ve bunun sonucunda da kursu terk etme kararı alabileceği düşünülmektedir. Aynı ortamda uzun süre beraber kalmanın getirdiği sorunların olabileceği, arkadaşlar arasında uyumsuzluk ve sıkıntılar yaşanabileceği düşünüldüğünde bu sürecin kursu terk etme ile sonuçlanacağı da doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

2.1.2.3. Ergenlik

Ergenlik döneminde birey biyolojik, bilişsel ve toplumsal vb. birçok yönden hızlı bir gelişim göstermektedir. Bunun yanı sıra yetişkinliğe geçişte ara bir form olduğundan bireyde kaygı gibi durumlar ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle ergenlik birey için kritik bir dönem olmaktadır. Bu dönemi insanın yaşam döngüsünde farklı kılan özellikler şunlardır: Ergenliğin başlaması, daha ileri düşünme yeteneklerinin ortaya çıkışı, toplumda yeni rollere geçiş. Bir diğer ifade ile birey bu dönemde biyolojik, bilişsel ve toplumsal anlamda büyük bir dönüşüm yaşamaktadır.³²

Ergenlik dönemine birey, özgür düşünebilir ve kendi kendine karar verebilir ve bilinçli bir iletişim becerisine sahip olabilir. Bunları gerçekleştirebilmek için bireyin otantikliğine dikkat edilmeli, onun birey olduğunun bilincince olunmalı, kendisinin karar alabilmesine imkân tanınmalı ve sorumluluk

³² Ahmet Çakmak, *Din Eğitiminde Hayatı Anlamlandırma* (Ankara: Pegem Yayınları, 2020), 77.

üstlenebilmelidir. Bu nedenle de muhatap kitlesi öğrenci olan öğretmen ve öğreticilerin iletişimleri iyi olmalıdır. Bu dönemde erkek ergenler daha çok spor, müzik, karşı cins ile konuşmaktan hoşlanırken, kız ergenler giyim, sinema, saç bakımı gibi konularda konuşmayı tercih etmektedirler.³³ Yine bu dönemde gençlerle kurulacak iletişimde takdir ve eleştiri boyutlarının iyi ayarlanması gerekmektedir. Ergen ile doğru iletişim kurulmalı ve istenilen davranışları gerçekleştirdiği görüldüğünde takdir edilerek davranışı onaylanmalıdır. Bu şekilde davranılması onun yeni iletişimlere daha hızlı geçmesine ve kendini güçlü hissetmesine neden olur.³⁴

Katılımcı kadın öğretmenler tarafından ergenlik konusu dile getirilmiş, bunun öğrencinin kurs terkinde etki eden sebeplerden biri olduğu ifade edilmiştir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir. “Bir de yaşı büyük olanlarda ergenliğin getirdiği problemler oluyor. Erkek arkadaş, evlenme akıllarına düşüyor. Bunlar olabilir.” (köl, 25 yıl).

Kimi katılımcılar ise öğrencilerin kurs dışındaki hayata heveslendiğini, bunun da ergenlikten kaynaklanabileceğini belirterek “Ergenlik çağı var. Hevesleri var. Nasıl deyim ki haya ederek söylüyorum. Aşk meşk şeyleri oluyor. Dışardaki akranları daha böyle kılık kıyafetleri makyajları serbestlikleri. Bundan dolayı. O yüzden bırakabiliyorlar.” (kö3, 10 yıl) şeklinde düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Ergenliğin kursu terk sürecinde bir neden olarak ileri sürülmesi genelde kadın öğretmenlerce dile getirilmiştir. Ne öğrenciler ne de erkek öğretmenler terk sürecinde ergenliğe işaret etmemiştir.

2.1.2.4. İleri Yaş Sorunu

Öğrencilerin yaşlarının büyük olması, öğretmenlerin veya kurs yönetimlerinin Kur’an kurslarında istemediği bir durum olarak bu tema altında karşımıza çıkmaktadır. Yaşlarının büyük olmasının kursta kendileri için sorun çıkardığını ifade eden katılımcılar görüşlerini: “Bizim sınıfın ortalama yaşı 16-18’di. Diğer hocalar bu sınıfı göndermek istiyorlardı. 18 sayfaya kadar gelmiş öğrenciler vardı. Hocamız bırakmak istemedi. Başaramayınca kendi gitti. Hocamdan sonra baskı devam etti. Ben de ayrıldım.” (e3, 20, 5) şeklinde ifade etmişlerdir. Bir katılımcı ise “Kurstayken 16, 17 yaşındaydım. Hocam bana yaş sınırı geldi deyip durdu. Ancak başka öğrenciler vardı. Biraz sayfası ileride diye onlara bir şey denmedi. Lakin bize bu konuda baskı yapıyordu”. (e6, 21, 6) yönünde düşüncelerini belirtmiştir.

³³ Fikret Yıldız, *Hafızlık Eğitiminde Ergenlik Dönemine Bağlı Yaşanan Problemler* (Isparta, 2019), 124.

³⁴ Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur’an Kursu*, 28.

Kur'an okumada ve ezberlemede meşhur olan sahabeler Kur'an'ı çocukluk dönemlerinde ezberlememiştir. Ancak günümüzde Kur'an'ın ezberlenmesi için en uygun yaş aralığı olarak 7-15 yaşları gösterilmektedir.³⁵ Hafızlık eğitimine kaç yaşında başlanması gerektiği konusunda literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak bu konuda genel kanı, hafızlık eğitiminin mümkün olduğunca erken yaşlarda alınması yönündedir. Osmanlı'da hafızlık eğitimine başlama yaşı, sıbyan mektebi eğitiminin ardından ve en erken 10 yaşında gerçekleşmektedir.³⁶

Ülkemizde sekiz yıllık eğitimin zorunlu hale getirildiği dönem içinde hafızlık eğitimine başlama yaşı 14 olarak belirlenmiştir. Ancak 2012'de öğrencilere tanınan zorunlu eğitime ara verme, eğitimi dondurma, örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi gibi olanaklarla bu eğitime başlama yaşı daha erken olabilmektedir. Yapılan bir araştırmada yaş gruplarının genel ortalamalarında 10-14 yaş aralığındaki öğrencilerin diğer yaş gruplarından daha yüksek değerlere sahip olduğu görülmüştür.³⁷ Yapılan diğer bir araştırmada ise, hafızlık yaptıran öğretmenlere okul kademelerinin hafızlık eğitimindeki başarıları sorulmuştur. Verilen cevaplarda %95,2'si –sekiz yıllık eğitim öncesi- ilkokulu bitirenler, %4,2'ise ortaokulu bitirenler şeklinde cevap vermiştir.³⁸

DİB'in ilgili mevzuatları incelenmiş ancak Kur'an kurslarında üst yaş sınırı ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak katılımcıların verdiği cevaplara bakılırsa Kur'an kursu yönetimlerinin daha küçük yaştaki öğrencileri kayıt etmek istedikleri tahmin edilmektedir.

2.1.3. Kurs Kaynaklı

DİB yaygın din eğitimini çoğunlukla Kur'an kurslarında yürütmektedir. Son dönemde çeşitli hizmet alanlarında yeni kurs sistemleri geliştirilmiştir. Mesela ihtiyaç odaklı Kur'an kursları, 4-6 yaş Kur'an kursları bu uygulamalardandır. Araştırmamıza konu olan yatılı hafızlık Kur'an kurslarının öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanımda olması beklenmektedir. Öğrencilerin hem sınıflarının hem de barınma yerlerinin aynı çatı altında olması ve kurslarda ortalama dört yıl geçirmeleri, bu kurumların fiziki donanımlarının öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verip vermediği konusunu önemli hale getirmektedir. Görüşmelerde öğrenciler terk nedenleri arasında kursların donanımlarındaki eksikliklerine ve bu

³⁵ M. Faruk Bayraktar, "Hafızlık Eğitiminin Genel Yöntemleri ve Kur'an Kursları, X. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Eğitim İçinde", *Fecr Yayınları* 2 (2008), 115-123.

³⁶ Suat Cebeci, "Kur'an Öğretimi Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi* 46/4 (2010).

³⁷ Bilal Ünsal, Günümüzde Kuran Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri, 91.

³⁸ Hüseyin, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları*, 62.

eksikliklerin neden olduğu durumlara işaret etmiştir. Tatiller hariç öğrencinin sürekli kursta durması, hafızlık eğitimi gibi devamlı aynı şeyi yapmasının bir süre sonra sıkılmalara, bunalmalara yol açabilir. Bazı katılımcılar Kur'an kursunu bırakma sebebi olarak bu duruma işaret etmiştir: "Salgın sürecinde eve geldiğimde online eğitimi yapamadım. Evde başaramadım. Zaten kursta da bunalıyordum. Buna rağmen devam ediyordum. Ancak evde olmadı. Bıraktım. Tamamen kendimden kaynaklı bıraktım." (k5, 22, 9) "Kendim isteyerek başlamıştım. Sonra biraz soğudum. Ailemde falan da sonradan çok baskı yapmaya başladı. Hani girmişken yap işte falan. Sonra sıkılınca çıktım yani." (k9, 24, 12) görüşlerini ifade etmişlerdir.

Bir katılımcı ise Kur'an kursundaki yaşamın çok rutin olduğunu belirterek "... Kursumuz yemek olsun, diğer konularda çok rutindi. Sıkılıyorduk. Öyle olmasa daha iyi olabilirdi..." (k3, 24, 12) şeklinde ifade ederek görüşünü belirtmiştir.

Kursların yapısının değişmesi gerektiğini vurgulayan diğer bir katılımcı ise "Kursta biraz özgürlük olması lazım. Cezaevi gibiydi. Kursa girince cezaevine girmiş gibi hissediyordum. Bunun değişmesi lazım" (e6, 21, 6) şeklinde görüşünü beyan etmiştir.

Yatılı Kur'an kurslarında öğrencilerin sıkılması veya bunalması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Eğitim Programı incelendiğinde 4. Bölüm başlığı altında bulunan 14. Maddede "sosyal etkinlik ve rehberlik alan dersleri işlenirken kursların imkanları çerçevesinde öğrencilerin sosyal, kültürel, eğitsel ve sportif yönlerden gelişmelerini sağlamak amacıyla muhteva dengeli bir şekilde dağıtılır" şeklinde ifade ile dersler ve kredi tablosunda sosyal etkinlik dersine hazırlık döneminde 98 saat, ezber döneminde ise 196 saat ayrıldığı görülmektedir. Kursların imkânları ölçüsünde bu derslerin kaliteli bir şekilde işlenmesinin öğrencilerin kursta sıkılmalarının önüne geçebileceği ve terk sürecine olumlu etki edebileceği düşünülmektedir.

2.1.4. Aile Kaynaklı

Bireyin eğitiminde aile önemli görevler üstlenmektedir. Öğrencinin öğrenmeye karşı motivasyonunda, ilgisinde ve desteklenmesinde aile önemlidir. Ailenin etkisi anlık değil bilakis sürdürülebilir bir şekilde olmalıdır. Zira hafızlık eğitimi uzun ve zorlu bir süreçtir. Ailelerdeki huzursuzluklar, sorunlar öğrenciye yansımakta bu durum da istenmeyen çeşitli olaylara neden olmaktadır.

Öğrencinin öğrenmeye karşı isteği dışsal ise bu durum çoğunlukla başarıya neden olmamakta bilakis bireyi baskılanan duruma karşı negatif yüklenmesine neden olmaktadır. Görüşmelerde katılımcılar terk nedenleri arasında aile faktörüne işaret etmişlerdir. Bu çerçevede aile kaynaklı sorunlar; aile baskısı, aile bütünlüğünün bozulması ve evlilik kategorileri şeklinde belirlenmiştir.

2.1.4.1. Aile Baskısı ile Kursa Gelme

Öğreticiler tarafından dile getirilen ve terk nedeni olarak gösterilen aile baskısı, ailenin öğrenciyi hafız olmaya zorlamasıdır. Bazı katılımcılar öğrencinin kendi isteği ile değil, aile zoruyla geldiğini ve sonuçta devam edemediğini belirterek "Kapasite var ama çocuğun isteği yok, aile zoruyla gelmiş. Ailesi diyor ki illa da hafız olacak, bu şekilde zorluyor. Bir yerde de patlak veriyor. Bir bakıyorsun işte 10 sayfa 15 sayfa 17 sayfada çocuk bırakıp gidiyor. (eöl, 30 yıl) şeklinde görüşünü beyan etmiştir.

Başka bir katılımcı ise kendi isteği ile başlayan öğrencinin kursu bırakmadığını, bıraksa bile bir süre sonra geri geldiğine dikkat çekerek, öğrencinin okula gitmek istediğini ancak ailenin hafız olmasını istediğini, bunun sonucunda da öğrenci ile ailesi arasında çatışma olduğunu, bu şekilde kursa gelen öğrencinin başarıya ulaşmasının zor olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir (kö1, 25): "Kendi isteğiyle ezbere başlayan öğrenci bırakmıyor. Bıraksa bile geri dönüyor. Ama genelde en büyük problemimiz öğrenci aile baskısıyla, ailenin isteğiyle hafızlığa başlıyorlar. Mesela normal lisede okumak istiyor, hatta lise sınavına girdiği halde aile buraya getiriyor. Hafızlık yapacaksın diyor..."

Katılımcılardan bazıları ise okutulmayan kızların aile isteği ile hafızlığa geldiklerini belirterek "Genelde isteksiz oluyor en büyük engel. Mesela aile hafız olacaksın diyor. Okutulmayan kızlar oluyor. Hani okula gönderilmiyor." (kö3, 10 yıl) şeklinde beyan etmiştir.

Bir katılımcı ise konuya farklı bir bakış açısı getirerek kendi dönemlerindeki aileler ile günümüzdeki ailelerin hafızlıktaki hedeflerinin farklı olduğunu altını çizerek "Ben biraz daha bunu şuna bağlıyorum. Eski ailelerde biraz daha hafızlık için bir amaç vardı. Mesela çocuğum hafız olsun. İşte Kur'an kursunda yetişsin. Şimdi ki ailelerde bir amaç değil de bir araç. İşte çocuğum diyelim ki okul okumadı şimdi ne yapsın dışarda dolaşmasın bir Kur'an kursuna gitsin. Orada ne yaparsa yapsın tarzında. Bundan dolayı bence." (eö3, 8 yıl) şeklinde görüşünü belirtmiş, öğrencinin bırakmasında ailenin rolünün bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.

Terk nedeni olarak öğreticiler tarafından gösterilen aile baskısı, öğrencinin imkânı bulunduğu kursu terk etmesi ile sonuçlanmaktadır. Aile dini, kültürel ya da toplumsal nedenlerle çocuğunun hafız olmasını isteyebilir. Kız çocuklarında ise bu nedenlere kız çocuklarını okula göndermeden kaçınmasıdır. Aile çocuğunun birçok nedenden dolayı hafız olmasını isteyebilir. Ancak aile öğrencide içsel bir motivasyon oluşturamazsa ya da diğer bir tabirle öğrencide istek oluşturulmadığında kurs terki ortaya çıkabilmektedir. Burada kursu terk eden öğrencilerin bu nedeni gündeme getirmemiş olması buna mukabil öğreticiler tarafından dile getirilmiş olması

üzerinde de düşünmek gerekmektedir. Zira bu neden öne sürülerek Kuran kursu öğrencilerinin sorumluluklarını azaltma isteği olabilir. Böylelikle var olan sorumluluk aile ya da öğrenciye aktarılmaktadır.

2.1.4.2. Aile Bütünlüğünün Bozulması

Aile içerisinde yaşanabilecek olumsuzluk öğrencinin hafızlık eğitimine etki edecek bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcı babasının evden ayrıldığını ve bu şekilde ailevi sorunları başladığını belirterek “Bir de babam evden ayrılıp ailevi sorunlarım başlayınca kurstaki idareciler tavır aldı. Yani ailenle görüşme ezberini yap şeklinde. O da mümkün olmuyor...” (k7, 19, 4) bu sorunun ezber problemi yaşamasının üstüne geldiğini ifade etmiştir.

2.1.4.3. Evlilik

Özellikle kız öğrencilerde karşımıza çıkan kurs terk etme nedenleri arasında evlilik de yer almaktadır. Katılımcı görüşmede “Beş sayfadayım nişanlandım. Nişanlılık döneminde on iki sayfaya kadar geldim. Sonra düğünüm oldu daha da gitmedim. Ara sıra 2-3 ay devam ettim. Sonra hiç gitmedim.” (k8, 28, 12) şeklinde ifade ederek evlendikten sonra devam etmediğini belirtmiştir.

Katılımcı kadın öğretici ise evlilikten kaynaklı üç öğrencinin kursu bıraktıklarını “Evlilikten kaynaklı üç öğrencim bıraktı. Üçü de evlilikten kaynaklı. İkisini ailesi verdi. Biri de kaçtı.” (kö2, 12 yıl) şeklinde ifade ederek evlilik durumunun da kurs terk nedenleri arasında olabileceğini söylemiştir.

Terk nedeni olarak gösterilen evlilik konusu erkek katılımcılar tarafından dile getirilmemiştir. Evlilik temalı terk nedeni tamamen kız öğrenciler ve kadın öğretmenler tarafından dile getirilmiştir. Ergenlik de sadece kadın öğretmenler tarafından terk nedeni olarak ileri sürülmüştü. Hem ergenliğin hem de evliliğin kursun terk nedeni olarak erkek öğretmenler ve öğrenciler tarafından dile getirilmemiş olmasının üzerinde düşünülmelidir. Bunun nedenleri arasında toplumsal cinsiyet rolleri gösterilebilir.

2. Sonuç ve Öneriler

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kursları, Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzüne okumayı öğretmek, İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarıyla Hz. Muhammed (sav)'in hayatı ve örnek ahlâkı hakkında bilgiler vermek ve hafızlık yaptırmak amacıyla faaliyet gösteren yaygın din eğitimi kurumlarıdır.³⁹ Vaktiyle DİB'in personel ihtiyacını karşılayan bu kurumlar günümüzde hafızlık geleneğini devam ettirdiklerinden dolayı önemli bir

³⁹ Hafızlık Eğitim Programı.

misyon üstlenmiştir. Hafızlık Kur'an kursları ile ilgili yapılan çalışmalarda, kurslarda bulunan sorunlara işaret edilmiş ve bu alanda çalışma yapılması önerilmiştir. Nitelikli hafızlık eğitiminin verilmesi için, gerekli ilmi ve bilimsel çalışmaların yapılması ve DİB'in bu çalışmalardan faydalanması gerekmektedir.

Katılımcıların terk nedenlerinin çeşitli faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir. Bunlar arasında öğretici, öğrencinin kendisi, kursun imkanları ve aile sayılabilir. Terk nedenleri arasında öğreticinin önemli bir faktör olarak ortaya çıkmasının temel nedeni çalışmanın yapıldığı kurs türü ile ilgili olabilir. Zira katılımcı öğrenciler öğretici ile devamlı etkileşimde oldukları ve gününün tamamını yatılı kurslarda geçirmektedir. Nitekim öğretici kaynaklı sorunlar arasında sık sık öğretici değişikliği, cezalar ve rehberlik eksikliği sayılabilir. Öğretici kaynaklı sorunlar arasında öncelikle öğretici değişimi karşımıza çıkmaktadır. Bu durum iki şekilde meydana gelmektedir. Kimi terk sürecinde hocanın sık sık değişimi önemli bir faktörken kimi terk sürecinde ise hocanın değişimine yönelik direnç terkin nedeni olmaktadır. Direncin olmadığı, hocanın değişiminin olduğu durumlarda hafızlık süreci başarılı olmaktadır. Zira öğretici değişikliği ile ilgili bazı katılımcı öğretmenler öğrencinin bazen hocası ile sorunlar yaşadığını, bundan dolayı öğretici değişikliği yaparak hafızlık eğitimini başarılı bir şekilde sonlandırdıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu durumda ise öğrencinin alındığı öğreticinin ikna edilmesi şeklinde bir durumla karşılaştıkları da katılımcı görüşlerinden anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan bazıları öğretmenleri tarafından cezalandırılmalarının, kursu terk etmeye neden olduğunu beyan ederek bu cezaların bazen de şiddet şeklinde görüldüğünü belirtmişlerdir. Cezalar başlığı altındaki şiddet, hem öğrenciler hem de Kur'an kursu öğretmenleri tarafından kursu terk etme nedeni olarak gösterilmiştir. Hafızlık eğitiminde disiplin adı altında kullanılan unsurlardan birinin de maalesef fiziksel şiddet faktörü olduğu bilinmektedir. Her ne kadar ailelerin, öğretmenlerin bilinçlenmesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda önlemler alması şiddet olayını azaltsa da günümüzde Kur'an kurslarındaki fiziksel şiddet terk konusunda karşımıza çıkmaktadır. Eskiden öğreticiye öğrenci verilirken "eti senin kemiği benim" sözünün maalesef günümüzde de kullanıldığı tahmin edilmektedir. Oysaki şiddet eğitimdeki hedeflerden sapmaya neden olabilmektedir. Bazı katılımcılar öğretmenlerinin sınıf içinde ayrımcılık yaptığını, bazı öğrencilere davranıldığı gibi kendilerine davranılmadığını dile getirirken, öğreticisi tarafından haksız bir şekilde suçlandığını ve bu durumun Kur'an kursunu terk etmesinde etkili olduğunu beyan eden katılımcılar da olmuştur.

Bazı katılımcılar öğreticilerinin ilgi ve anlayışlarında eksiklik olduğunu ve kendilerini anlamaya yönelik bir gayret görmediklerini ifade ederek rehberlik konusundaki eksikliğe dikkat çekmişlerdir.

Terk sürecindeki önemli faktörlerden biri de öğrencidir. Öğrencinin başarısızlığı, akranlarının etkisi, ergenlik döneminde olması ve ileri yaş sorunu öğrenciden kaynaklı terk nedenleri arasındadır.

Katılımcılardan bazıları ezber kabiliyetlerinin zayıf olduğunu söylemiş, sayfalar çoğaldıkça artık daha zor geldiğini ifade ederek kursu bıraktıklarını beyan etmişlerdir. Zira öğreticiler de bu nedene dikkat çekmişlerdir. Terk sürecinde öğrenci kaynaklı sorunlardan birisi de akranlarla yaşanan sorunlardır. Sadece bir katılımcı öğrenci bu soruna dikkat çekmesine rağmen öğreticiler bu duruma daha fazla işaret etmiş ve akranlarla yaşanan sorunlara müdahale ettiklerini ifade etmişlerdir. Akranların kimi zaman farklı şekillerde de terke neden olduğu söylenebilir. Öğrenciler arasındaki ezberde geride kalma durumunun da terk sürecinde rol oynadığı öğreticilerce gündeme getirilmiştir.

Katılımcı öğrenciler tarafından dile getirilmese de öğreticiler tarafında terk nedeni olarak belirtilen bir diğer neden ergenliktir. Ergenlik dönemi bireyin biyolojik, bilişsel ve toplumsal yönden gelişiminin hızlı bir şekilde gerçekleştiği bir dönem olmasının yanında, yetişkinliğe geçişte ara bir form olduğundan bireyde birçok etkiyi ortaya çıkarmaktadır.⁴⁰ Öğreticiler öğrencilerin kurs dışındaki akranlarına özentisinin kurs terkinde neden olduğuna işaret etmişlerdir.

Öğrenci kaynaklı bir diğer sorun ise öğrencinin yaşının ileri olmasıdır. Görüşmelerde yaşları ileri olan öğrenciler bu özelliklerinden dolayı kursta baskı gördüklerini ve bunun da terke neden olduğuna işaret etmişlerdir. Konu incelendiğinde aslında DİB'in ilgili yönetmeliklerinde üst yaş sınırı olmadığı görülmektedir. Ancak Kur'an kursu idarecilerinin daha küçük yaştaki öğrencileri eğitime alma isteği sonucunda bu durumların yaşandığı düşünülmektedir. Yapılan çalışmalarda öğreticilerin çoğu, ilkokul sonrası gelen öğrencilerin, ortaokul sonrası gelen öğrencilerden daha başarılı olduğunu belirtmesi, kurs yönetimlerinin böyle bir istekte olabileceğini göstermektedir.⁴¹

Kursu terk eden öğrencilerin terk nedenlerinden birisi de kursun sahip olduğu fiziksel imkânlardır. Bazı katılımcılar kurs ortamından sıkıldıklarını, bunaldıklarını belirterek bunu terk nedeni olarak göstermişlerdir. Öğrencilerin devamlı aynı mekânda kalmaları ve hep aynı işi yapmalarının

⁴⁰ Ahmet Çakmak, *Din Eğitiminde Hayatı Anlamlandırma*, 86.

⁴¹ Cebeci - Ünsal, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", 41.

bir süre sonra motivasyonlarının düşmesine, öğrenmeye olan isteklerinin azalmasına, merak ve ilgilerinin zayıflamasına neden olduğu söylenebilir. İlgili yönetmelik incelendiğinde DİB tarafından sosyal etkinlik derslerinin programa konulduğu, öğrencinin sosyal, kültürel, eğitsel ve sportif yönlerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilse de kursların imkânları dâhilinde bu derslerin ne kadar etkili işlendiği araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Terk sürecinin bir diğer kaynağı ise ailedir. Aile kaynaklı terk nedenlerinde aile baskısı ile hafızlık eğitimine gitmek, evlilik ve aile birliğinin dağılması sayılabilir.

Aile zoruyla kursa gelen öğrencilerin başarısız oldukları öğretmenler tarafından dile getirilmiştir. Literatürde de kendi isteği ile hafızlık yapmak isteyen öğrencilerin başarı oranının yüksek olduğu görülmektedir.⁴² Bu sorunun yanı sıra öğrencinin aile bütünlüğünün bozulması (ebeveynin ayrılması) terk sürecinde önemli bir faktördür. Aile ile ilgili bir diğer neden ise öğrencinin evlenmesi sayılabilir. Bu duruma çoğunlukla kız öğrencilerde rastlandığı, öğrenci başarılı olsa bile evliliğe karar verdiğinde kursu terk ettiği, kadın öğretmenler tarafından dile getirilmiştir.

Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde şu öneriler geliştirilmiştir.

Kurumlara yönelik öneriler:

Kur'an kursuna öğrenci alınmadan önce hafızlık süreci hakkında oryantasyon süreci işletilmelidir. Öğrenci süreç hakkında bilgi sahibi olursa daha emin adımlarla ilerleyebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kur'an kursunu terk eden öğrencilerin istatistiği tutulmalıdır.

Kuran kursu terkinin engellemek için gerekli eğitimler öğretmenlere verilmelidir.

Hafızlık eğitimi için Kur'an kursuna kayıt yaptıran öğrencilerin, periyodik olarak memnuniyet düzeyleri takip edilmelidir

Yönetmelikte var olan PDR öğretmenlerinin sayısı artırılmalı ve Kur'an kurslarında rehberlik birimleri oluşturulmalıdır.

Öğreticilere yönelik öneriler:

Öğreticilerin hafızlık eğitimindeki bilgi ve donanımları güncellenmelidir.

⁴² Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri*, 32.

Öğreticiler öğrenci ile iletişimini en üst seviyede tutmalı ve oluşabilecek sorunlara anında müdahale etmelidir.

Öğretici terk sürecindeki öğrencinin problemini çözmeye yönelik idare ve aile ile iletişimde olmalıdır.

Öğrenci için öğretici değişikliği söz konusu olduğunda bunu kendisi için bir eksiklik olarak görmemelidir.

Öğreticiler eğitimde ödül ve cezanın kullanımı hakkında seminerler almalıdır.

Aileye yönelik öneriler

Çocuğunu hafızlık eğitimine yönlendirme konusunda baskı yapmamalı ve çevre etkisinde kalarak çocuğu istemediği bir şeye zorlamamalıdır.

Çocuğun hafızlık eğitimi için hazırbulunuşluğunu dikkate almalıdır.

Özellikle ceza ve şiddet konusunda dikkatli olmalı, bu durumun öğrenci üzerinde ne gibi kötü etkiler bıraktığını göz önünde bulundurarak hareket etmelidir.

Hafızlık eğitimi hakkında bilgi sahibi olmalı ve öğrencinin eğitimini yakından takip etmelidir.

Araştırmacılara yönelik öneriler:

Kur'an kurslarında rehberlik faaliyetlerine dair modeller geliştirilerek deneysel desenlerle etkisi ölçülebilir.

Sosyal etkinlik dersinin etkisine yönelik deneysel desenli çalışmalar yapılabilir.

Kur'an kursundaki öğrenci ve öğretmenlerin memnuniyet düzeylerini ölçen araştırmalar tasarlanabilir.

Kur'an kurslarının fiziki yapıları araştırılarak, öğrencilerin eğitimlerinde Kur'an kursu imkânlarının nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılabilir.

Kaynakça

- Algur Hüseyin. Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları. İstanbul: Dem Yayınları, 2019.
- Ali, Erbaş. "Hafızlık Eğitimi Faaliyetleri". Twitter. 04 Temmuz 2020. Erişim 05 Temmuz 2020
- Ay, Mehmet Emin. Problemleri ve Beklentileriyle Türkiye'de Kur'an Kursları. İstanbul: Düşünce Kitapevi, 2. Basım, 2005.
- Ay, Mustafa Fatih. "İlahiyat Fakültelerinde Okul Terki: İlahiyat Fakültesinden Kayıt Sildirenler Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma". Eskiyeini 43 (20 Mart 2021), 269-288. <https://doi.org/10.37697/eskiyeini.846289>
- Aydın, M.Şevki. Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu. Ankara: DİB yayınları, 2. Basım, 2010.
- Aydın, M.Şevki. "Kur'an Kursunda Hafızlık Eğitimi". Diyanet Aylık Dergi 206 (2008), 22.
- Baltacı, Ali. "Yüksek Din Öğretiminde Okul Terki". Marife Dini Araştırmalar Dergisi 19/2 (31 Aralık 2019), 593-616. <https://doi.org/10.33420/marife.625466>
- Başkurt, İrfan. Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi Ve Yaz Kur'an Kursları. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Bayraktar, M. Faruk. "Hafızlık Eğitiminin Genel Yöntemleri Ve Kur'an Kursları, X. Kur'an Sempozyumu Kur'an Ve Eğitim İçinde". Fecr Yayınları 2 (2008), 115-123.
- Buyrukçu, Ramazan. Kur'an Kurslarında Din Eğitimi. Isparta: Fakülte Kitapevi, 2001.
- Cebeci, Suat. "Kur'an Öğretimi Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi". Diyanet İlmî Dergi 46/4 (2010).
- Cebeci, Suat - Ünsal, Bilal. "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları". Değerler Eğitimi Dergisi 4/11 (01 Haziran 2006), 27-52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/312538>
- Cüceloğlu, Doğan. İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2015.
- Çakmak Ahmet. Din Eğitiminde Hayatı Anlamlandırma. Ankara: Pegem Yayınları, 2020.
- Çaylı, Ahmet Fatih. Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri. Isparta, 2005.
- Hafızlık Eğitim Programı. 2010.
- John W. Creswell. Araştırma Deseni. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 3.Baskı., 2017.

- Karacabey, Fatih. Ortaöğretimde Okul Terkinin Bireysel ve Kurumsal Nedenleri. Eskişehir, 2016.
- Kurt, Yaşar. "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi". Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/22 (2012), 23.
- Lamb, S., Markussen, E., Teese, R., Sandberg, N. ve Polese, J. School dropout and completion: International comparative study in theory and policy. New York, 2011.
- Osmanoğlu, Cemil - Özbek, Ömer. Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1.Baskı., 2019.
- Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Ünsal, Bilal. Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri. Sakarya, 2006.
- Vahapoğlu, Vahap. Türk Miilli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hafızlık Eğitimine Etkisi. Rize, 2016.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları, 11.Baskı., 2018.
- Yıldız, Fikret. Hafızlık Eğitiminde Ergenlik Dönemine Bağlı Yaşanan Problemler. Isparta, 2019.
- Yorgun, Abdulvahap. Lise Öğrencilerinde Okul Terki Riskinin İncelenmesi. Hacettepe, 2014.
- Diyaret İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi, (ts.).
- Diyaret İşleri Başkanlığı Prsonel Yeterlilikleri, (ts.).
- Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin Kayımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği, (ts.).